

УДК 343.8:477

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.311773>

Ю. А. Пономаренко,

докт. юрид. наук, доц.,

завідувач кафедри кримінального права

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого;

В. І. Тютюгін,

канд. юрид. наук, проф.,

професор кафедри кримінального

права Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого;

О. В. Євдокімова,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри кримінального права

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

«ПРАВО НА НАДІЮ» ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ: ЧИ ДОСЯГНУТО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ?

Стаття присвячена проблематиці реалізації у національному кримінальному законодавстві України права на надію осіб, що відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. Згідно правової позиції, що спершу була сформульована Європейським судом з прав людини, а потім і підтримана Конституційним Судом України, цей вид покарання визнається таким, що не порушує права людини на повагу до її гідності і права не бути підданою жорстоким і нелюдським покаранням, лише за умови, що національне законодавство передбачає наперед визначені і реалістичні перспективи його скорочуваності з пенологічних підстав. Для приведення КК України у відповідність до цієї правової позиції, законом України від 18.10.2022 до нього були внесені відповідні зміни.

Критичні оцінки внесених змін, що були сформульовані в окремих наукових дослідженнях, а також подальші звернення засуджених до довічного позбавлення волі з конституційними скаргами щодо оновленої редакції ст. 81 КК, поставили під сумнів повну відповідність реформованих приписів КК вимогам Конституції України.

У результаті проведеного дослідження наведені чотири аргументи на користь того, що чинне законодавче регулювання здійснення права на надію осіб, які відбувають довічне позбавлення волі в Україні, знаходиться в межах стандарту, визначеного ЄСПЛ, і відповідає вимогам Конституції України. На цій підставі стверджується, що наразі відсутня потреба приведення ч. 3 ст. 81 КК у відповідність до норм Конституції, а всі конституційні скарги щодо її змісту можуть бути не задоволені Конституційним Судом України не

лише з процесуальних, а й з матеріально-правових підстав. Водночас, автори не виключають можливості формулювання на основі практики застосування нинішнього двоетапного механізму звільнення від довічного позбавлення волі у майбутньому кримінальному законодавстві підстави для безпосереднього умовного звільнення від довічного позбавлення волі.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, покарання, довічне позбавлення волі, звільнення від покарання, заміна покарання, кримінально-правовий компроміс.

Постановка проблеми. Довічне позбавлення волі як вид покарання існує в Україні вже майже чверть століття і майже впродовж всього цього часу його застосування викликає питання, пов'язані з конституційністю. Але якщо в перші роки під сумнів ставилася конституційність заміни цим видом покарання смертної кари, то останніми роками – конституційність реальної довічності його відбування. Конституційність заміни смертної кари довічним позбавленням волі була остаточно підтверджена рішеннями Конституційного Суду України¹ (далі – КСУ) і Європейського суду з прав людини² (далі – ЄСПЛ). Конституційність же існуючих підстав звільнення від подальшого відбування цього виду покарання ще й досі не є загальновизнаною.

Каталізатором цієї проблематики стало формування правової позиції ЄСПЛ щодо «права на надію» осіб, засуджених до цього виду покарання. В своїх рішеннях у справах *Kafkaris v. Cyprus*³, *Vinter and Others v. The United*

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 р. № 1-рп/2011. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text>.

² Case of Ruban v. Ukraine (Application № 8927/11) : judgment, 12 July 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-165250>.

³ Case of Kafkaris v. Cyprus (Application № 21906/04) : judgment, 12 February 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85019>.

Kingdom,⁴ *László Magyar v. Hungary*⁵, *Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria*⁶, *Murray v. The Netherlands*⁷, *Hutchinson v. The United Kingdom*⁸ та інших він констатував, що цей вид покарання відповідатиме ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) щодо заборони жорстоких і нелюдських покарань лише в тому разі, якщо національне законодавство передбачатиме прозорий, передбачуваний і дієвий механізм дострокового звільнення від нього з пенологічних підстав. Ґрунтуючись на цьому, в рішенні у справі *Petukhov v. Ukraine (№ 2)*⁹ ЄСПЛ постановив, що стосовно пана Петухова «було порушено статтю 3 Конвенції у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі неможливо скоротити» (§ 187). Згодом, фактично спираючись на ті ж самі аргументи, і КСУ своїм рішенням від 16.09.2021 визнав, що «встановлене Кодексом покарання у вигляді довічного позбавлення волі як покарання без перспективи звільнення є несумісним із вимогами Конституції України»¹⁰. Однак висновок з цього свого рішення КСУ зробив в іншій площині – визнав неконституційними не приписи Кримінального кодексу України (далі – КК) про цей вид покарання, а «частину першу статті 81, частину першу статті 82 Кримінального кодексу України в тім, що вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді

⁴ Case of *Vinter and others v. The United Kingdom* (Applications № 66069/09, 130/10 and 3896/10) : judgment, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-122664>.

⁵ Case of *László Magyar v. Hungary* (Application № 73593/10) : judgment, 20 May 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>.

⁶ Case of *Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria* (Applications № 15018/11 and 61199/12) : judgment, 8 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145442>.

⁷ Case of *Murray v. The Netherlands* (Application № 10511/10) : judgment, 26 April 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>.

⁸ Case of *Hutchinson v. The United Kingdom* (Application № 57592/08) : judgment, 17 January 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>.

⁹ Case of *Petukhov v. Ukraine (№ 2)* (Application № 41216/13) : judgment, 12 March 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-191703>.

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 р. № 6-р(П)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (абз. 2 п. 3.5.2 мотивувальної частини).

довічного позбавлення волі»¹¹. На виконання цього рішення законом України від 18.10.2022 були внесені зміни до ст. 82 КК, згідно яких стала можливою заміна довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк, і до ст. 81 КК, якими дозволяється умовно дострокове звільнення від позбавлення волі на певний строк, застосованого взамін довічного позбавлення волі¹².

Окремі з осіб, що відбувають довічне позбавлення волі, вважають зміни, внесені законом від 18.10.2022 до ст. 81 КК, такими, що не повною мірою відповідають рішенням КСУ від 16.09.2021. Зокрема, з відповідною конституційною скаргою до КСУ звертався пан А. О. Лужинецький, проте конституційне провадження за цією скаргою було закрито з процесуальних підстав¹³. Втім, і після цього рішення до КСУ надійшло ще, принаймні, три конституційні скарги громадян України, які вважають що в приписах ст. 81 КК не досягнуто відповідності конституційним вимогам щодо їхнього права на надію (повторна скарга від А. О. Лужинецького¹⁴, а також від Д. І. Старенького¹⁵ та В. М. Трейзуба¹⁶). З огляду на викладене, проблематика, винесена до заголовку цієї статті, залишається досі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація наукових досліджень українськими криміналістами проблематики звільнення від подальшого відбування довічного позбавлення волі або заміни його іншим видом покарання за часом збіглася з формуванням відповідних правових

¹¹ Там само, п. 1 резолютивної частини.

¹² Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2690-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#n16>.

¹³ Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України від 17 січня 2024 р. № 1-уп(І)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001u710-24#Text>.

¹⁴ Щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (резюме). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_2004_2024docx.pdf.

¹⁵ Щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (резюме). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_1442024.pdf.

¹⁶ Щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (резюме). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_1812024.pdf.

позицій ЄСПЛ і КСУ. Зокрема, ці питання вивчалися О. П. Горохом¹⁷, Н. В. Коломієць¹⁸, Л. О. Мостепанюк¹⁹, О. В. Євдокімовою²⁰, Ю. А. Пономаренком²¹, В. О. Човганом²² та іншими ученими. Втім, багато пропозицій, висунутих ними *de lege ferenda*, не знайшли втілення у положеннях КК, реформованих законом від 18.10.2022. А після набрання чинності згаданим законом положення ст. 81 і 82 КК щодо права на надію засуджених до довічного позбавлення волі, отримали різні оцінки в літературі.

Так, Н. М. Парасюк вважає, що «своїм рішенням КСУ застосував надто ліберальний підхід до гуманізації покарання у виді довічного позбавлення волі. На сьогодні залишається невирішеним питання про відновлення конституційності ч. 1 ст. 81 КК України, яка втратила чинність 16 вересня 2021 року». Водночас, на її думку, «підхід до гуманізації, який запропонований законодавцем [у законі від 18.10.2022 – Ю. П., В. Т., О. Є.] є цілком справедливим та домірним»²³. На думку Л. Ю. Тимофєєвої «двоступеневий механізм перегляду довічного позбавлення волі ВРУ відповідає практиці ЄСПЛ та конституційним положенням»²⁴.

¹⁷ Горох О. П. Європейські стандарти реформування законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання засуджених до довічного позбавлення волі. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 185–188.

¹⁸ Коломієць Н. В. Щодо застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2018. № 3 (48). С. 177–182.

¹⁹ Мостепанюк Л. Правове регулювання умов і порядку помилування осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 10. С. 131–133.

²⁰ Євдокімова О. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151; Євдокімова О. В. Правове регулювання звільнення від відбування довічного позбавлення волі у країнах Балтії. *Право і суспільство*. 2019. № 5, част. 2. С. 118–124.

²¹ Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. С. 510–523; Пономаренко Ю. А. Як віднайти ефективний механізм умовного звільнення від довічного позбавлення волі? *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 194–198.

²² Човган В. Довічне відбування життя, або життя після смерті в Україні. URL: <https://khp.org/1392728858>.

²³ Парасюк Н. М. Новий етап гуманізації кримінально-правового впливу щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: проблема відповідності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 292.

²⁴ Тимофєєва Л. Ю. «Право на надію» засудженого до довічного позбавлення волі VS право на безпеку

Натомість, Н. Р. Карачевська не знайшла підстав «оцінити національний механізм перегляду довічного ув'язнення як ефективний в повній мірі... Особливий, дворівневий механізм звільнення від довічного позбавлення волі в Україні означає, що мине ще десяток років, перш ніж довічно засуджені матимуть реальну змогу вийти на волю. У тому числі й ті, хто перебувають у місцях позбавлення волі понад 20, а подекуди й 25 років... Національний механізм перегляду довічного ув'язнення може вважатися ефективним для осіб засуджених або після або незадовго до реформи довічного позбавлення волі в Україні. Для тих же засуджених, які відбувають своє покарання не один десяток років, попри позитивні тенденції судової практики, реалістична перспектива звільнення все ж не гарантована»²⁵. Більш категорично висловлюються О. М. Дроздов, О. В. Дроздова і В. В. Ковтун, які пишуть про те, що двоступеневий механізм звільнення від довічного позбавлення волі «є занадто складним та потребує спрощення, оскільки таким чином порушується ст. 3 та 6 Конвенції (особа не має достатніх гарантій на умовно-дострокове звільнення, може бути наявна кричуще відмова у здійсненні правосуддя)». Тому, на їхню думку, «мають бути дієві та варіаційні можливості у засудженого [до довічного позбавлення волі – Ю. П., В. Т., О. Є.] звертатися з клопотанням про застосування умовно-дострокового звільнення»²⁶. Нарешті, О. В. Острогляд та С. П. Репецький, звертаючи увагу на неможливість умовно-дострокового звільнення безпосередньо від довічного позбавлення волі, стверджують, що «вказані зміни [внесені законом від 18.10.2022 –Ю. П., В. Т., О. Є.] не вирішивши існуючі проблеми регулювання цієї ситуації – породжують нові, що в подальшому призведе до нових звернень до ЄСПЛ»²⁷.

суспільства та потерпілої особи. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2023. Вип. 2 (20). С. 103.

²⁵ Карачевська Г. Р. Реалізація «права на надію» для довічно засуджених в Україні: аналіз судової практики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. Вип. 1 (21). С. 90–91.

²⁶ Дроздов О. М., Дроздова О. В., Ковтун В. В. Екстрадиція та довічне позбавлення волі у фокусі практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 450.

²⁷ Острогляд О. В., Репецький С. П. «Право на надію» чи «без права на надію»? *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу* : матеріали XI Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 02 грудня 2022 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2022. С. 38.

Викладене свідчить про неоднозначність наукових оцінок конституційності сучасного кримінально-правового регулювання права на надію засуджених до довічного позбавлення волі, а значить – про можливість, доцільність і необхідність продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

Метою статті є формулювання додаткових аргументів на користь розв'язання проблеми конституційності нинішнього кримінально-правового регулювання права осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, знову вийти на свободу з пенологічних підстав.

Виклад основного матеріалу. За чинними редакціями статей 81 і 82 КК, відповідно, не допускається умовно-дострокове звільнення безпосередньо від відбування довічного позбавлення волі як виду покарання. Закон вирішує це питання у два етапи: на першому з них особі, яка відбуває довічне позбавлення волі, цей вид покарання може бути замінений позбавленням волі на певний строк (частини 1 та 5 ст. 82 КК), а на другому – особа, до якої була застосована така заміна, може бути умовно-достроково звільнена від відбування позбавлення волі на певний строк (ч. 1, п. 3 ч. 3 ст. 81 КК). Водночас, КСУ визнавав ч. 1 ст. 81 КК такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), в тій її частині, що вона унеможлиблює застосування умовно-дострокового звільнення «до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі». Саме ця фраза в резолютивній частині рішення Суду й дає підстави засудженим до довічного позбавлення волі звертатися з конституційними скаргами щодо конституційності ст. 81 КК в її оновленій редакції, а окремим українським криміналістам – стверджувати про неповну відповідність Конституції існуючого кримінально-правового механізму реалізації права на надію.

Але на наш погляд, навряд чи можна стверджувати про неконституційність нині чинної редакції ст. 81 КК, з огляду на наступні чотири аргументи.

Перший аргумент корениться у необхідності розуміння того стандарту

права на надію, який ЄСПЛ вважає достатнім для того, щоб довічне позбавлення волі не суперечило вимогам ЄКПЛ. Так, у рішенні *Petukhov v. Ukraine* (№ 2) ЄСПЛ визнав, що «...характер установленого статтею 3 Конвенції порушення свідчить, що для належного виконання цього рішення від держави-відповідача вимагатиметься впровадження реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі. Відповідно до стандартів, розроблених практикою Суду, механізм такого перегляду має гарантувати в кожному конкретному випадку перевірку того, чи триває тримання під вартою обґрунтовано легітимними пенологічними підставами, та має надавати засудженим до довічного позбавлення волі можливість завбачувати з певним ступенем точності, що їм слід чинити для того, щоб питання щодо їх звільнення було розглянуто, та за яких умов це буде можливим» (§ 194). Водночас, у § 181 того ж рішення ЄСПЛ зазначає, що: «... політика європейських країн щодо обрання покарань наразі акцентує увагу на реабілітаційній меті позбавлення волі, навіть у випадку засуджених до довічного позбавлення волі... Засудженим до довічного позбавлення волі має надаватися можливість реабілітуватися. Щодо обсягу покладених у зв'язку з цим на державу зобов'язань Суд вважає, що хоча держави не несуть відповідальності за реабілітацію засуджених до довічного позбавлення волі, тим не менше, вони зобов'язані забезпечити таким засудженим можливість реабілітуватися. В іншому випадку засуджений до довічного позбавлення волі може бути позбавлений можливості реабілітуватися, внаслідок чого необхідний для скорочуваності строку довічного позбавлення волі перегляд, під час якого оцінюється прогрес у реабілітації, не буде здатний призвести до заміни, пом'якшення, припинення відбування покарання у виді довічного позбавлення волі або до умовно-дострокового звільнення засудженого. Зобов'язання забезпечувати можливість реабілітації має розглядатися як зобов'язання вжиття заходів, а не досягнення результатів».

Таким чином, сформульований ЄСПЛ стандарт права на надію довічно

ув'язнених акцентує саме на *необхідності забезпечення в установі виконання покарань можливості реабілітації засудженого*, кримінально-правовим наслідком чого стане скорочуваність (*reducible*) довічного позбавлення волі, способами здійснення якої можуть бути (альтернативно):

1) або заміна довічного позбавлення волі (*commutation of the life sentence*);

2) або пом'якшення довічного позбавлення волі (*remission of the life sentence*);

3) або припинення довічного позбавлення волі (*termination of the life sentence*);

4) або умовно-дострокове звільнення від довічного позбавлення волі (*conditional release of the life prisoner*).

У концентрованому вигляді стандарт ЄСПЛ щодо права на надію сформулював Суддя П. Пінто де Альбукерке у своїй частково співпадаючій, частково окремій думці щодо рішення у справі *Petukhov v. Ukraine* (№ 2). Він, зокрема, дійшов висновку, що з винесенням рішення у справі *Murray v. The Netherlands* Європейський Суд визначив позитивне зобов'язання держави забезпечити існування ефективного та незалежного механізму перегляду покарання у виді довічного ув'язнення. Щоб бути сумісним з ЄКПЛ, порядок перегляду має відповідати таким п'ятьом обов'язковим принципам:

«(1) принципу законності («норми, які мають достатній ступінь ясності та визначеності», «умови, встановлені національним законодавством»);

(2) принципу оцінки пенологічних підстав для подальшого тримання під вартою на підставі «об'єктивних, попередньо встановлених критеріїв», які включають ресоціалізацію (спеціальні превентивні заходи), запобігання (загальні превентивні заходи) і кару [в англійському першоджерелі: *retribution*, що може бути перекладене і як «відплата» – Ю. П., В. Т., О. Є.];

(3) принципу оцінки в рамках попередньо встановлених часових меж, а у випадку із засудженими до довічного позбавлення волі – «не пізніше, аніж

через 25 років після винесення вироку з подальшим періодичним переглядом»;

(4) принципу справедливих процесуальних гарантій, які передбачають щонайменше обов'язок обґрунтовувати рішення про відмову у звільненні чи про повернення засудженого;

(5) принципу судового перегляду»²⁸.

Таким чином, ЄСПЛ не визнає умовно-дострокове звільнення від довічного позбавлення волі *ні єдино можливим, ні обов'язковим* способом стимулювання засуджених до реабілітації. Отже, будь-яка Договірна держава має право самостійно вирішувати, який саме механізм перегляду довічного позбавлення волі вона вважає більш дієвим та доцільним з урахування конкретних обставин суспільного життя в країні. Саме такого висновку дійшов ЄСПЛ у § 178 цього ж рішення, у якому зазначив, що визнає свободу розсуду, яка має надаватися Договірним державам у питаннях відправлення кримінального правосуддя та обрання покарання. І що завдання ЄСПЛ не полягає у визначенні форми, у якій має здійснюватися такий перегляд (виконавчою або судовою гілками влади) (див. § 168). Водночас, Суд вважає, що для забезпечення належного розгляду змін і прогресу в реабілітації засудженого до довічного позбавлення волі, якими б значними вони не були, перегляд повинен передбачати або надання обґрунтування органами виконавчої влади, або судовий перегляд, щоб уникнути навіть ознаки свавілля (див. також *Matiošaitis and Others v. Lithuania*, § 181²⁹).

Другий аргумент полягає у необхідності розумного балансування *права засуджених до довічного позбавлення волі на надію отримати знову свободу і права суспільства на надію не отримати знову на свободі осіб, які не виправилися*. Українська модель довічного позбавлення волі, яка до останнього часу не передбачала реалістичних перспектив звільнення від цього виду

²⁸ Partly concurring, partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.

²⁹ Case of *Matiošaitis and Others v. Lithuania* (Applications № 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13) : judgment, 23 May 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>.

покарання з пенологічних підстав, увесь цей час не спрямовувалася на виправлення засуджених, попри те, що відповідна мета проголошена у ч. 2 ст. 50 КК як загальна для всіх видів покарань. Виконуючи цей вид покарання, держава виходила з того, що його відбування засудженим має припинитися лише після його смерті і що ніхто із засуджених до нього більше ніколи не з'явиться на свободі. Свого роду це була відстрочена смертна кара, що виконувалася без ката. А до настання смерті багато засуджених до цього виду покарання рухалися не в напрямку виправлення та ресоціалізації, а кардинально в протилежний бік.

Тому зараз, коли держава нарешті усвідомила свій позитивний обов'язок забезпечити засудженим до довічного позбавлення волі реальну можливість виправлення та ресоціалізації і, як кримінально-правовий наслідок цього, – передбачити реальну скорочуваність покарання, що ними відбувається, необхідно забезпечити надійний захист права суспільства на те, щоб ніхто із засуджених до довічного позбавлення волі, хто не довів свого виправлення, не з'явився знову на свободі.

Реальний баланс між правом однієї особи на скорочуваність призначеного їй довічного позбавлення волі і правом усього суспільства на безпеку від невикорисаних злочинців забезпечує передбачений законом від 18.10.2022 *двоетапний* механізм реалізації права на надію, згідно з яким:

а) на *першому* етапі, відповідно до частин 1 і 5 ст. 82 КК покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінене на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо засуджений став на шлях виправлення (ч. 3 ст. 82 КК) і відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання;

б) на *другому* етапі, згідно ч. 1 і п. 3 ч. 3 ст. 81 КК, особи, яким довічне позбавлення волі було замінене позбавленням волі на певний строк, можуть бути умовно-достроково звільненні від відбування останнього, якщо вони довели своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК) і відбули не менше трьох четвертей

строку замінюючого покарання.

Саме такий двоетапний механізм перегляду довічного позбавлення волі, з одного боку, стимулює засуджених до виправлення, реабілітації та здобуття навичок належної поведінки у соціумі, а, з іншого, – за рахунок поступового пом'якшення суворості режиму відбування покарання, що обумовлено заміною довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, дозволяє:

- а) здійснити належний моніторинг результативності (ефективності) реабілітації засуджених;
- б) об'єктивно оцінити прогрес їх реабілітації;
- в) надати належну оцінку ризикам вчинення ними повторного кримінального правопорушення;
- г) підготувати їх до подальшого звільнення від відбування покарання і життя на свободі.

Третій аргумент полягає у необхідності правильного розуміння правової природи умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що передбачене ст. 81 КК. Засуджені до довічного позбавлення волі, які подають конституційні скарги щодо конституційності окремих пунктів ч. 3 згаданої статті, вважають, що саме ці пункти порушують гарантоване їм право на надію. Водночас, положення усіх чотирьох частин ст. 81 КК становлять собою єдину систему нормативних приписів, які визначають передумову (ч. 1), підставу (ч. 2 і 3), порядок (ч. 1), умову (ч. 4) та кримінально-правові наслідки (ч. 4) умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Зміст окремих пунктів ч. 3 цієї статті є лише одним з фрагментів (елементів) нормативного припису кримінального права, який визначає формальний елемент підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Тому самотійному, без системного поєднання з приписами, закріпленими у частинах 1 і 2 цієї статті, застосуванню він не підлягає. Звідси випливає, що питання про конституційність окремих пунктів ч. 3 ст. 81 КК не може бути

поставлене і вирішене у відриві від положень ч. 1 цієї статті.

За змістом ч. 1 ст. 81 КК передумовою умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є фактичне відбування засудженою особою лише строкових видів основного покарання: «виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі»³⁰. Адже при призначенні чи застосуванні в порядку заміни саме таких видів покарань суд повинен таким чином визначати їхній строк, щоб упродовж нього були досягнуті усі цілі, які закон ставить перед покаранням (ч. 2 ст. 50 КК). І тільки у тих випадках, коли такі цілі фактично будуть досягнуті раніше наперед визначеного судом *строку* покарання, і постає питання про можливість *дострокового* і *умовного* звільнення від подальшого його відбування.

Натомість, покарання у виді довічного позбавлення волі за своєю природою є *безстроковим*. Це означає, що, за загальним правилом, при його відбуванні досягнення цілей покарання може відбуватися впродовж усього життя засудженого, аж до настання його смерті. Водночас, якщо цілі цього виду покарання щодо певної особи будуть досягнуті до повного відбуття нею покарання, то питання про припинення відбування засудженим довічного позбавлення волі не може вирішуватися за правилами умовно-дострокового звільнення, оскільки вони розраховані саме на *строкові* (а не *безстрокові*) види покарань.

З огляду на це, у первісній (з 2001 р.) редакції ст. 81 КК законодавець і не передбачав можливості її застосування до осіб, які відбувають такий безстроковий вид покарання як довічне позбавлення волі. В цьому контексті слід звернути увагу й на проєкт нового КК України, в якому так само різними

³⁰ Слід вважати недоліком законодавчої техніки згадку в цій частині про покарання у виді «позбавлення волі», яке не передбачене у ст. 51 КК. Натомість, Кодексу відомі два окремих види покарань: позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі. Водночас, не можна й тлумачити слова «позбавлення волі» як родове поняття, яке охоплює обидва названі види покарання. Адже, по-перше, закон не всиновлює їх співвідношення як роду і видів, а, по-друге, зі змісту пунктів 1–3 ч. 3 ст. 81 КК однозначно випливає, що вони можуть бути застосовні лише до позбавлення волі на певний строк. Для виправлення цього недоліку законодавчої техніки в ч. 1 ст. 81 після слів «позбавлення волі» слід додати слова «на певний строк».

статтями і по-різному визначаються правила звільнення від подальшого відбування покарання осіб, які відбувають строкове (ст. 3.4.10) чи довічне ув'язнення (ст. 3.4.12)³¹.

Четвертий і останній аргумент є суто формальним, але від того не менш значущим. За буквальною редакцією п. 1 резолютивної частини рішення КСУ від 16.09.2021, ч. 1 ст. 81, як і ч. 1 ст. 82 КК, були визнані неконституційними «в тім, що вони унеможлиблюють їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі». Підкреслимо: саме до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, але не до осіб, які реально відбувають довічне позбавлення волі. Відомо, що «особа, засуджена до певного виду покарання» і «особа, яка відбуває певний вид покарання», – це не завжди одна й та ж сама особа. Свого часу питання розмежування цих категорій осіб було актуальним при тлумаченні ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 389 КК³², мало неоднозначне вирішення в практиці Верховного Суду України³³ і навіть потягло за собою викладення в новій редакції обох частин названої статті³⁴.

Якщо ж і стосовно проблематики права на надію розрізняти категорії осіб «засуджених до довічного позбавлення волі» і «які відбувають довічне позбавлення волі», то слід прийти до висновку, що особа, якій довічне позбавлення волі на підставі ст. 82 КК було замінене позбавленням волі на певний строк, залишається такою, що була засуджена до довічного позбавлення волі, але не є такою, що відбуває цей вид покарання. Рішення КСУ вимагало можливості умовно-дострокового звільнення від відбування

³¹ Кримінальний кодекс України : контрольний текст проекту (станом на 01.08.2024). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

³² Див., наприклад: Яковець І. Вплив судової практики на оптимізацію процесу виконання кримінальних покарань в Україні: очікування та реалії. URL: <https://khpg.org/1361281876>.

³³ Див.: Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 січня 2010 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13507215>; Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 квітня 2012 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24068112>.

³⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#n31>.

покарання для осіб, які були засуджені до довічного позбавлення волі, але не для осіб, які фактично його відбувають. Тому можна стверджувати, що оновлена редакція ст. 81 КК, яка допускає застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, що свого часу були засуджені до довічного позбавлення, але зараз відбувають застосоване взамін нього позбавлення волі на певний строк, формально узгоджується з цим рішенням КСУ.

Висновки. Викладені аргументи дають можливість сформулювати твердження про те, що нинішня редакція статей 81 і 82 КК не порушує гарантованого ЄКПЛ (ст. 3) і Конституцією України (ст. 28) права засуджених до довічного позбавлення волі не бути підданих жорстокому, нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню. Передбачений чинним КК двоетапний механізм звільнення від довічного позбавлення волі знаходиться в межах стандарту, сформульованого ЄСПЛ, і не суперечить ні ЄКПЛ, ні Конституції України. Тому підстав для визнання такого механізму неконституційним і негайного його перегляду законодавцем не вбачається, а всі конституційні скарги щодо змісту окремих пунктів ч. 3 ст. 81 КК можуть бути не задоволені КСУ не тільки з процесуальних, а й з матеріально-правових підстав.

Водночас, з подальшим розвитком механізмів ресоціалізації осіб, що відбувають довічне позбавлення волі, та адекватності оцінки досягнення ними стану готовності реінтегруватися до суспільства, не можна заперечувати появи в майбутньому законодавстві підстави для безпосереднього (умовного чи безумовного) звільнення таких осіб від подальшого відбування покарання. Проте, для формулювання відповідного законодавчого припису необхідне ґрунтовне вивчення практики застосування нині чинного двоетапного механізму звільнення від цього виду покарання, яка лише починає формуватися.

Список використаних джерел

1. Case of Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria (Applications № 15018/11 and 61199/12): judgment, 8 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145442>.
2. Case of Hutchinson v. The United Kingdom (Application № 57592/08): judgment, 17 January 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>.
3. Case of Kafkaris v. Cyprus (Application № 21906/04): judgment, 12 February 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85019>.
4. Case of László Magyar v. Hungary (Application № 73593/10): judgment, 20 May 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>.
5. Case of Matiošaitis and Others v. Lithuania (Applications № 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13): judgment, 23 May 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>.
6. Case of Murray v. The Netherlands (Application № 10511/10): judgment, 26 April 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>.
7. Case of Petukhov v. Ukraine (№ 2) (Application № 41216/13): judgment, 12 March 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-191703>.
8. Case of Ruban v. Ukraine (Application № 8927/11): judgment, 12 July 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-165250>.
9. Case of Vinter and others v. The United Kingdom (Applications № 66069/09, 130/10 and 3896/10): judgment, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-122664>.
10. Partly concurring, partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.
11. Горох О. П. Європейські стандарти реформування законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання засуджених до довічного позбавлення волі. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків: ХНУВС, 2021. С. 185–188.
12. Дроздов О. М., Дроздова О. В., Ковтун В. В. Екстрадиція та довічне позбавлення волі у фокусі практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 438–451.
13. Євдокімова О. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.
14. Євдокімова О. В. Правове регулювання звільнення від відбування довічного позбавлення волі у країнах Балтії. *Право і суспільство*. 2019. № 5, част. 2. С. 118–124.
15. Карачевська Г. Р. Реалізація «права на надію» для довічно засуджених в Україні: аналіз судової практики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. Вип. 1 (21). С. 71–98.
16. Коломієць Н. В. Щодо застосування умовно-дострокового

звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2018. № 3 (48). С. 177–182.

17. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту (станом на 01.08.2024). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

18. Мостепанюк Л. Правове регулювання умов і порядку помилування осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 10. С. 131–133.

19. Острогляд О. В., Репецький С. П. «Право на надію» чи «без права на надію»? *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу*: матеріали XI Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 02 груд. 2022 р.). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2022. С. 35–39.

20. Парасюк Н. М. Новий етап гуманізації кримінально-правового впливу щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: проблема відповідності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 287–292.

21. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

22. Пономаренко Ю. А. Як віднайти ефективний механізм умовного звільнення від довічного позбавлення волі? *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення*: матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків: Константа, 2019. С. 194–198.

23. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 квітня 2012 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24068112>.

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#n31>.

25. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2690-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#n16>.

26. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна

Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 р. № 6-р(П)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

27. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26 січня 2011 р. № 1-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text>.

28. Тимофєєва Л. Ю. «Право на надію» засудженого до довічного позбавлення волі VS право на безпеку суспільства та потерпілої особи. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2023. Вип. 2 (20). С. 87–109.

29. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України від 17 січня 2024 р. № 1-уп(І)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001u710-24#Text>.

30. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 січня 2010 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13507215>.

31. Човган В. Довічне відбування життя, або життя після смерті в Україні. URL: <https://khpg.org/1392728858>.

32. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (резюме). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_2004_2024docx.pdf.

33. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (резюме). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_1442024.pdf.

34. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (резюме). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_1812024.pdf.

35. Яковець І. Вплив судової практики на оптимізацію процесу виконання кримінальних покарань в Україні: очікування та реалії. URL: <https://khpg.org/1361281876>.

REFERENCES

1. Case of Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria (Applications № 15018/11 and 61199/12): judgment, 8 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145442>.
2. Case of Hutchinson v. The United Kingdom (Application № 57592/08): judgment, 17 January 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>.
3. Case of Kafkaris v. Cyprus (Application № 21906/04): judgment, 12 February 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85019>.
4. Case of László Magyar v. Hungary (Application № 73593/10): judgment, 20 May 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>.
5. Case of Matiošaitis and Others v. Lithuania (Applications № 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13): judgment, 23 May 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>.
6. Case of Murray v. The Netherlands (Application № 10511/10): judgment, 26 April 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>.
7. Case of Petukhov v. Ukraine (№ 2) (Application № 41216/13): judgment, 12 March 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-191703>.
8. Case of Ruban v. Ukraine (Application № 8927/11): judgment, 12 July 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-165250>.
9. Case of Vinter and others v. The United Kingdom (Applications № 66069/09, 130/10 and 3896/10): judgment, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-122664>.
10. Partly concurring, partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.
11. Horokh, O.P. (2021). Yevropeiski standarty reformuvannia zakonodavstva pro umovno-dostrokove zvilnennia vid pokarannia zasudzhennykh do dovichnoho pozbavlennia voli. *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh synhuliarnosti: tendentsii ta innovatsii*: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty chlena Pravlinnia Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, profesora Tetiany Andriivny Denysovoi (Kharkiv, 16 kvit. 2021). Kharkiv: KhNUVS, 185–188 [in Ukrainian].
12. Drozdov, O.M., Drozdova, O.V., Kovtun, V.V. (2023). Ekstradytsiia ta dovichne pozbavlennia voli u fokusi praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 3, 438–451 [in Ukrainian].
13. Yevdokimova, O. (2019). Umovno-dostrokove zvilnennia vid vidbuvannia dovichnoho pozbavlennia voli u pravi zarubizhnykh krain. *Pidpriumnystvo, hospodarstvo i parvo*, 10, 146–151 [in Ukrainian].
14. Yevdokimova, O.V. (2019). Pravove rehuliuвання zvilnennia vid vidbuvannia dovichnoho pozbavlennia voli u krainakh Baltii. *Pravo i suspilstvo*, 5, part 2, 118–124 [in Ukrainian].

15. Karachevska, H.R. (2024). Realizatsiia «prava na nadiiu» dlia dovichno zasudzhennykh v Ukraini: analiz sudovoi praktyky. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1 (21), 71–98 [in Ukrainian].

16. Kolomiets, N.V. (2018). Shchodo zastosuvannya umovno-dostrokovoho zvylnennia do osib, zasudzhennykh do dovichnoho pozbavlennia voli. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo»*, 3 (48), 177–182 [in Ukrainian].

17. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 01.08.2024). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf> [in Ukrainian].

18. Mostepaniuk, L. (2004). Pravove rehuliuвання umov i poriadku pomyluvannya osib, zasudzhennykh do dovichnoho pozbavlennia voli. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i parvo*, 10, 131–133 [in Ukrainian].

19. Ostrohliad, O.V., Repetskyi, S.P. (2022). «Pravo na nadiiu» chy «bez prava na nadiiu»? *Teoretychni ta praktychni problemy rozvytku kryminalnoho prava i protsesu: materialy XI Vseukrainskoho naukovopraktychnoho seminaru (Ivano-Frankivsk, 02 hrud. 2022)*. Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychi viddil ZVO «Universytet Korolia Danyla», 35–39 [in Ukrainian].

20. Parasiuk, N.M. (2022). Novyi etap humanizatsii kryminalno-pravovoho vplyvu shchodo zastosuvannya pokarannia u vydi dovichnoho pozbavlennia voli: problema vidpovidnosti. *Analychne-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 287–292 [in Ukrainian].

21. Ponomarenko, Yu.A. (2020). Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

22. Ponomarenko, Yu.A. (2019). Yak vidnaity efektyvnyi mekhanizm umovnoho zvylnennia vid dovichnoho pozbavlennia voli? *Efektivnist kryminalnoho zakonodavstva: doktrynalni, zakonotvorchi ta pravozastosovni problemy yii zabezpechennia: mater. mizhnarod. nauk.-prakt. kruhl. stolu (Kharkiv, 17 trav. 2019) / ukladachi: L.M. Demydova, K.A. Novikova, N.V. Shulzhenko*. Kharkiv: Konstanta, 194–198 [in Ukrainian].

23. Postanova Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12 kvitnia 2012 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24068112> [in Ukrainian].

24. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia vykonannya kryminalnykh pokaran ta realizatsii prav zasudzhennykh: Zakon Ukrainy vid 7 veresnia 2016 r. № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#n31> [in Ukrainian].

25. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vykonannya rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 18 zhovtnia 2022 r. № 2690-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#n16> [in Ukrainian].

26. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi senat) u spravi za konstytutsiinymy skarhamy Krupka Dmytra Volodymyrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny pershoi statti 81, chastyny pershoi statti 82 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy, Kostina Volodymyra Volodymyrovycha, Melnychenka Oleksandra Stepanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny pershoi statti 82 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ta za konstytutsiinoiu skarhoiu Hohina Viktora Ivanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny pershoi statti 81 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (sprava pro perehliad vyroku osobi, karanii na dovichne pozbavlennia voli) vid 16 veresnia 2021 r. № 6-p(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> [in Ukrainian].

27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy ta za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Savchuka Mykoly Mykolaiovycha pro ofitsiine tlumachennia polozhen Kryminalnogo kodeksu Ukrainy 1960 roku iz zminamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo, Kryminalno-protseusualnogo ta Vypravno-trudovoho kodeksiv Ukrainy» vid 22 liutoho 2000 roku № 1483-III, shchodo yikh dii v chasi u vzaiemozviazku iz polozhenniamy statti 8, chastyny pershoi statti 58, punktu 22 chastyny pershoi statti 92, chastyny druhoi statti 152, punktu 1 rozdil XV «Perekhidni polozhennia» Konstytutsii Ukrainy, statti 73 Zakonu Ukrainy «Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy», chastyny druhoi statti 4, chastyn pershoi, tretoi, chetvertoi statti 5, chastyny tretoi statti 74 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy 2001 roku (sprava pro zaminu smertnoi kary dovichnym pozbavlenням voli) vid 26 sichnia 2011 r. № 1-pп/2011. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text> [in Ukrainian].

28. Timofieieva, L.Yu. (2023). «Pravo na nadiiu» zasudzheno do dovichnoho pozbavlennia voli VS pravo na bezpeku suspilstva ta poterpiloi osoby. *Visnyk asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*, 2 (20), 87–109 [in Ukrainian].

29. Ukhvala Pershoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy pro zakryttia konstytutsiinoho provadzhennia u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Luzhynetskoho Anatoliia Oleksandrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 3 chastyny tretoi statti 81 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 17 sichnia 2024 r. № 1-yp(I)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001u710-24#Text> [in Ukrainian].

30. Ukhvala Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 11 sichnia 2010 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13507215>

31. Chovhan, V. Dovichne vidbuvannia zhyttia, abo zhyttia pislia smerti v Ukraini. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1392728858> [in Ukrainian].

32. Shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 3 chastyny tretoi statti 81 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (reziume). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_2004_2024docx.pdf [in Ukrainian].

33. Shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 3 chastyny tretoi statti 81 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (reziume). URL:

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_1442024.pdf [in Ukrainian].

34. Shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 2 chastyny tretoi statti 81 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (reziume). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_1812024.pdf [in Ukrainian].

35. Yakovets, I. Vplyv sudovoi praktyky na optymizatsiiu protsesu vykonannya kryminalnykh pokaran v Ukraini: ochikuvannia ta realii. URL: <https://khpg.org/1361281876> [in Ukrainian].

Ponomarenko Yu. A., Tiutiugin V. I., Yevdokimova O. V. The «right to hope» of persons sentenced to life imprisonment in Ukraine: is constitutionality achieved?

The article focuses on the issues related to the implementation of the right to hope for persons serving a life sentence under the national criminal legislation of Ukraine. According to the legal position initially formulated by the European Court of Human Rights and later supported by the Constitutional Court of Ukraine, this type of punishment is recognized as not violating the human right to dignity or subjecting individuals to cruel and inhuman punishment, provided that the national legislation offers predetermined and realistic prospects for its reduction based on penological grounds. To align the Criminal Code of Ukraine with this legal position, the Law of Ukraine dated 18.10.2022 introduced the necessary amendments.

Critical assessments of the amendments, as formulated in certain scientific studies, as well as subsequent appeals by those sentenced to life imprisonment through constitutional complaints regarding the updated version of Article 81 of the Criminal Code, have called into question whether the reformed provisions of the Criminal Code fully comply with the requirements of the Constitution of Ukraine.

As a result of the study, four arguments are presented to support the view that the current legislative regulation of the right to hope for persons serving life imprisonment in Ukraine is within the standard set by the ECHR and meets the requirements of the Constitution of Ukraine. On this basis, it is argued that there is currently no need to align Part 3 of Article 81 of the Criminal Code with the Constitution, and that all constitutional complaints regarding its content may be dismissed by the Constitutional Court of Ukraine not only on procedural but also on substantive grounds. At the same time, the authors do not rule out the possibility of formulating, based on the practice of applying the current two-stage mechanism of release from life imprisonment, the grounds for direct release from life imprisonment in future criminal legislation.

Key words: *criminal law, criminal offense, criminal liability, punishment, life imprisonment, release from punishment, commutation of punishment, criminal law compromise.*